

ŞERİF BENEKÇİ'NİN ROMANLARINDA DİN VE MİSTİSİZM

DEĞİRMENCİ, Hakan
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Ünü çapını aşamamış romancılarımızdan biri olan Şerif Benekçi, beş romanı, değişik dergi ve gazetelerde yayımlanmış yüzlerce hikâyeye, deneme ve sohbet yazılarında sergilediği sanatkârlığıyla son dönem Türk edebiyatının seçkin yazarlarından biridir.

Fransız natüralisti Emile Zola'nın belirttiği gibi, roman yol boyunca gezdiren bir dikiz aynası gibidir. O aynada hayata dair her şeyi görmek mümkündür. Bu durumda din ve mistisizm kavramları da aynadan yansıyacak önemli başlıklardan ikisi olarak karşımıza çıkacaktır. Millî kültürümüzde yer alan musikî, şehir mimarisi, ney, kız isteme, düğün merasimi, ziyafet sofraları, sünnet şöenleri, kurban kesme geleneği, akika kurbanı, imece, mevlid okuma, rüya motifi gibi unsurlar; kadın meselesi, varoluş, hayat, kader, ölüm, dua, cehalet ve ahlâk gibi felsefî konular üzerinde dinin ve mistisizmin ne derecede ve nasıl tesirli olduğu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, sessiz sedasız yayımlanan romanlarıyla özellikle entelektüel çevrelerin dikkatlerini çeken yazarın romanlarında din ve mistisizm meselesinin nasıl ele alındığı incelenmiş; buradan hareketle mistisizmin Anadolu insanı üzerindeki tesirleri sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman, din, mistisizm.

ABSTRACT

Religion and Mysticism in Şerif Benekçi's Novels

Şerif Benekçi, whose fame could not surpass his caliber, is one of the distinguished authors of contemporary Turkish Literature with his artistry displayed in his five novels together with his short stories, essays and informal essays published in various journals and newspapers.

As French naturalist Emile Zola remarked, novel is like a rear-view mirror which accompanies you all along the way. In this mirror, it is possible to see everything pertaining to the life itself. In such a case, religion and mysticism concepts would appear as two of the prominent titles which are reflected from this mirror. What is sought here is to demonstrate that to what extent and how religion and mysticism affect the elements of our national culture such as music, city architecture, reed flute, asking for the girl's hand ritual, wedding ceremony, banquets, circumcision feasts, tradition of the Feast of the Sacrifice, akika sacrifice, the custom of collective working, singing the Mevlid, dream motives; and philosophical topics such as women's issue, existence, life, destiny, death, devotion, illiteracy and ethics.

In this study, it is investigated that how the issues of religion and mysticism are handled in the novels of the author who attracts the attention of especially intellectual circles with his quietly and unobtrusively published novels. Taking it as a point of departure, it is sought to analyze the influences of mysticism on the Anatolian people together with its causes and consequences.

Key Words: Novel, religion, mysticism.

Din

Din, kültürün en önemli ve etkili unsurudur. S. Eliot'a göre din, kültürü aşan ve onu besleyen bir kaynaktır; kültür ise aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir. (Kaplan, 1982: 15). Zira dinlerdeki inanç ve ibadet manzumeleri, fert, aile ve toplum hayatına yönelik şekiller öngörür. Bir toplumun düşünceleri, tavır ve davranışları, sanatı, kültürü kısacası hayatı dinle yoğrulur, şekillenir. Din, bütün insanlık âlemi için o kadar önemlidir ki, bazı düşünürler, dinin kültürü aşan ve onu kapsayan bir yapı olduğunu işaret etmişlerdir. Hemen belirtmek gerekir ki, yine de pek çok düşünür, dinin kültüre ait bir öge olduğu fikrinde birleşmektedirler.¹ "Romanlarımı, ıstırabını göğsümde hissettiğim, uğruna geceler boyunca ne olacak hali diye gözyaşı döktüğüm milletimin ve tüm müslümanların parlak istikbaline adıyorum" (Aksiyon, 1996: 50) diyen Şerif Benekçi, ümmetinin halini geceler boyunca gözyaşı dökerek ağlayacak derecede düşünen, merhametli ve samimî bir insandır.

Benekçi, dinî konulara sıkça değinmiş ve romanlarındaki tipler aracılığıyla bu düşüncelerine açıklık getirmiştir. Yazarın dinî meseleleri roman-

¹ Din-kültür ilişkisi dairesinde, 'dinin kültüre ait bir unsur olduğu' fikrini, çalışmamızda hareket noktası olarak kabul edeceğiz.

larında yoğun bir şekilde işlemlerini, şahsi hayatının on beş yıllık bir bölümünde din görevlisi olarak çalışmasına bağlayabiliriz. Şerif Benekçi'yi şahsî hayatında "klasik imam tipini, gerçek münevver çizgiye taşıyan bir adam" (Genç, 1994: 14) olarak değerlendirmek mümkündür.

Dinî konular, yazarın bütün romanlarında çeşitli yönleriyle işlenmiştir. Roman kahramanları, peşin bilgi ve yargılara ilgi göstermeyen, Batı ve Doğu kültürlerinin yararlı yönlerini beğenen çağdaş düşünce sahibi kişilerdir. Çocukluğunda din ağırlıklı bir eğitim alan ve çevresinin dindar olmasına karşın, halkın anladığı manada dinin klasik kurallarına sıkışıp kalmayan Benekçi, dinî konuları değerlendirirken de bu kurallardan mümkün mertebe uzak kalmıştır. Yazar, diğer konulara olduğu gibi, dinî konulara da son derece rasyonel yaklaşmış ve gerçekçi olmaya özen göstermiştir. Yazara göre din konusuna baskı neticesinde değil, akıl ve mantıkla yaklaşılmalıdır. Böylece insan, dini ve Tanrı'yı daha iyi anlayacak, bir daha aksaklıklar yaşamayacaktır. İnsan ve Tanrı arasında tesis edilmesi gereken münasebet ancak böyle sevgiyle kurulacak bir bağla güçlenecektir.

Romanlarında dinî kurallar, ibadet, günah ve sevap kavramları üzerinde fazla durmayan yazar; dini, daha çok insanlar arasında oluşturduğu ilişkiler, ferdi ve içtimâî faydaları ve gerekliliği bakımından ele alır. İslâmiyeti, insanı ebediyete kadar doğruluk üzere götürecektir bir din olarak kabul eden yazar, vermek istediği mesajları romanlarındaki kahramanlar aracılığıyla ortaya koymuştur. Roman kahramanlarının içinde Orhan Ardıçlı, Salih Bağcı, Emin Ağa ve Mehmet, din konusunda son derece hassas tiplerdir. Bununla birlikte romanlarda sayıları az olmakla birlikte Mehmet ile İbrahim'in ev arkadaşı Özer ve Şimdi Ağlamak Vakti romanındaki adı geçen Engil Köyü'nde görev yapan öğretmenlerden Meral ile Akgül Hanımlar din konusunda daha çok eleştirel yaklaşımlarda bulunan merkezi kahramanlardır. Mimar Reşit'in tipik bir Cumhuriyet aydını olan karısı Sabiha Hanım, kocasının hacca gitmesine taraftar değildir. (Karabıyık Barbarosoğlu, 1992: 64). Mimar Reşit'in büyük kızı Emel de annesinin meşrebindedir. Bunu romanın ilerleyen sayfalarında babasını duvara besmele tablosunu asarken gösterdiği tepkiden anlıyoruz (Karabıyık Barbarosoğlu, 1992: 64). Kahramanların kendi aralarındaki diyaloglarında insan-toplum-hayat-yaratılış ve din gibi konular felsefî bakımdan değerlendirilmiş, buradan hareketle din türlü açılardan tahlil edilmiştir.

Roman kahramanlarından Ayhan "Ekmeğin kıtlığı kıtlık zamanındadır; şimdi asıl kıtlığı duyulan şey, dindir, dinin kıtlık zamanıdır" (Benekçi, Şimdi Ağlamak Vakti: 34) diyerek toplumun dine olan ihtiyacını dile ge-

tirmiştir. Bir başka romanda Salih Bağcı, “Gözlerimi açmak istedim, bunu da başaramadım. Vücudum bana hizmet etmek istemiyordu. O çaresizlik içinde kıvrılırken, maddenin dışına çıktım, Allah’ı hatırladım. Şimdi yakarıyordum: Allah’ım, diye inledim.” (Benekçi, Kumsalı Olmayan Ada: 148) sözleriyle adeta yakarmış, aciziyetini, çaresizlik içindeki çırpınımlarını dile getirmiştir. Yazara göre, insan bir sürgün yeri olan dünya hayatında sadece kendi iradesiyle ayakta duramayacaktır. Tanrı’yı dikkate almayan yahut bu konuda hassas olmayanlar dünya hayatının taarruzlarına karşı mukavemet gösteremeyecektir. İnsan, mutlak suretle Tanrı’nın yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bir Şafak Yürüyüşü romanında, bu husus bir İtalyan atasözü ile dile getirilmektedir: “Tanrı’yı hesap dışı bırakan hesabını şaşırır.” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 142) Benekçi, aynı romanda sahte ilahlar meselesine de değinmiştir. Romanın yardımcı kahramanlarından Hasan Bey, Özer’in bir sorusu üzerine “Tarihte bazı kişilerin ilah olmadıklarını bildikleri halde, ilahlık davasına kalkıştıklarını görüyoruz. Firavun, Nemrut, Şeddat vs. bunların en ünlüleri. Bu adamlar nefislerinin tutsağı oldukları için böyle davrandılar. Şimdi ise ilah enflasyonundan geçilmiyor. Herkes kendi çapında ilahtır şimdi. Bunu hiç kimse diliyle söylemiyor, çünkü bu durumda komik olurlar, ilahlıkları hiç değilse yüzeysel mantıkla reddedilir. Fakat hâl ve hareketleriyle çizdikleri görüntü budur” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 283) şeklinde verdiği cevapla kendilerini sahte ilah olarak ilan edenlerin yanı sıra, Müslümanlar arasında Allah’ın emir ve yasaklarını kabul-red noktasında eleştiren ve İslam inancında kendilerine münafık adı verilen kişilerin durumunu ortaya koymuştur.

Roman kahramanlarının din anlayışında peygamber sevgisinin büyük bir yeri vardır. Bir Şafak Yürüyüşü romanının bilge kişisi Hasan Bey, gene Özer’le yaptığı bir sohbette Allah’ın bir kudsî hadiste Hz. Muhammed’e hitaben “Seni sevmeseydim, eflâki yaratmazdım” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 279) diye buyurduğunu hatırlatmıştır. Romanın bu bölümlerinde Hasan Bey’in bir vaiz gibi dinî mevzularda çevresindeki kişilere seslendiğini görmekteyiz.

Roman kahramanlarından Mehmet, cami çıkışı toplanan kalabalığa bakıp, bir gün Hz. Muhammed’in gözlerinin içine bakarak kendisini dinleyen arkadaşlarına “Son zamanda yaşayacak olan ümmetlerim sizi görselerdi, bunlar deli derlerdi. Siz de onları görseydiniz, bunlar Müslüman değil, derdiniz” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 281) şeklindeki hadisini hatırlamış ve ulvi duygular içinde dalıp gitmiştir.

Güvercin Geçidi romanının bir bölümünde Mimar Reşit, bir ara hayatını

sorgulamış ve hayatın anlamı üzerine düşünmüştür. Mimar'a göre aslolan yaşamaktır ve Mimar, kırk yaş döneminin bütün iç bakışıyla ve tecrübesiyle evini yenilemiştir. Oysa yaşamının ne anlama geldiğini bulmak gerekmektedir. İlerleyen bölümlerde Mimar'ın yaşamının ne anlama geldiğini Arşimetvari bir şekilde bulduğunu görmekteyiz. Yazar, Mimar Reşit'in bu konudaki düşünce ve hislerini şöyle anlatmaktadır. "Aslolan yaşamaksa, yaşamak neydi? Din mi hayat için vardı, hayat mı din için vardı? İki şık da doğruysa tek yol kulluktu" (Benekçi, Güvercin Geçidi: 138). Kulluk hususunda yukarıda ismi geçen roman kahramanı Hasan Beyin de düşüncelerine yer verilmiştir "Aradığım huzuru, başka bir deyişle kendimi, kulluğuyla gurur duyan insanları burada buldum ben. Kulluğun en belirgin özelliği barıştır. İnsanın kendisiyle barışık, hemcinsiyle barışık, Tanrıyla barışık olması demektir kulluk" (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 283) Hasan Beye göre bütün sistemlerin huzuru, ancak kullukla sağlanabilecektir. Zira kulluk, barışı getirecektir ve böylece insan, kendisiyle, diğer insanlarla ve kendisini yaratanla barış içinde olacaktır. Şimdi Ağlamak Vakti romanında, Almanya'da Goethe Enstitüsü'nde eğitim gören, Müslüman ülkelere gelen öğrencilerin toplu halde Cuma namazı kıldıklarını görmekteyiz. Enstitü'nün önünde, çimlerin üzerinde omuz omuza saf tutan Müslüman öğrencilerin kıldıkları bu namaz ibadeti, bir bakıma kulluğu Allah'a has kılmanın anlamlı bir gösteresidir.

Romanlarda Müslümanların durumları, sergiledikleri haller de gözler önüne serilmiş, romanlardaki kahramanlar tarafından bunlar eleştirilmiştir. Mimar Reşit'e göre "dindarların çoğu abesle iştilal ekmektedir." (Benekçi, Güvercin Geçidi: 139). Bir sonraki sayfada roman kahramanı tenkitlerinin dozunu arttırmakta ve "Din, dindar bilinen çevrelerde katlediliyor; bütünleşme değil, parçalanma, sevişme değil buğuzlaşma, ışığı kendi doğal seyrinde bırakma değil gölge olma, anlama değil anlamama, etken olma değil edilgen olma, sevimli olma değil onun tam zıddı olma, içe yöneliyorum aldatmacalarıyla dışı büsbütün ihmal etme, onu temelli karıştırma; sonra, yeni şeyler söyleyip usandırmama yerine ısrarla ve inatla aynı şeyi tekrarlama... ve daha beteri, bütün bunları din adına, sünnet adına yaptığını sanma. O kanaatle ve daha iyisini yapıyorum iddiasıyla toplumun diğer gruplarını hor görme, onlarla selâmlaşmama" (Benekçi, Güvercin Geçidi: 140) demektedir. Mimar Reşid'in penceresinden yapılan Müslümanlara yönelik bu eleştirilerde, toplumsal ve ferdi plandaki aksaklıklar tesbit edilmektedir. Yazar, romanlarının iki ayrı yerinde de, Müslümanlara, yaratıcı tarafından yöneltilen eleştirilere yer vermiştir. Tabii olarak bu yapılırken de ayetlere başvurulmuştur: "İnsan gerçek-

ten Rabb'ine karşı pek nankördür" (Benekçi, Güvercin Geçidi: 203) ve "Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler"² (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 291). Yazar, "Müslüman ne ile uğraşırsa uğraşsın, mesleğinin ve meşrebini hakkını vermek kaydıyla Müslümanlığı, insanlığı ve beşerî güzelliği önde olmalı" (Yılmaz, 1997) kanaatindedir.

Benekçi, romanlarında Müslümanların yozlaşması üzerinde de durmuştur. Ona göre, bir takım aydınlar yarım yamalak din bilgisiyle/kültürleriyle donanmakta ve toplumun önünde bu halleriyle model oluşturmaktadır. Orhan Ardıçlı, romanın bir yerinde, vaktiyle kendisine "Babam aydın bir Müslümandır; hem her gün viskisini içer, hem de beş vakit namazını kılar" (Benekçi, Şimdi Ağlamak Vakti:189) diyen bir kızı hatırlar ve ürperir.

Romanlarda, genel olarak din görevlileri de eleştiri oklarından nasiplerini almışlardır. Ancak romanlarda adı geçen din görevlilerinin hepsi anlayışlı, beyefendi, bilinçli, aydın birer tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırlangıçlar Erken Göçtü romanı dışındaki bütün romanlarında bu konuya değinilmektedir. Şahsi hayatında kendisi de imam-hatiplik yapmış olan yazar, bu camiayı iyi bilmekte, camianın zaafalarını, hatalarını ve din görevlilerin sorunlarını yakinen tanımaktadır. Benekçi, şahsi hayatındaki bu tecrübelerinden hareketle, kahramanları aracılığıyla konuyu değişik yönleriyle işlemiştir. Yazara göre toplumdaki din görevlilerinin ekseriyeti muhteris, kifayetsiz kimselerdir. Güvercin Geçidi'nde Mimar Reşit, "Mevlid davetlerine kanatlanarak giden din adamları"nı (Benekçi, Güvercin Geçidi: 139) hatırlamış; imamından cemaatine abesle işgal eden ve dini yüzeysel kalıplara oturtan topluma acımıştır. Bir başka romanda Salih Bağcı ile Harmandalı caminin imamı arasında geçen diyalogla karşılaşmaktayız. Söz, bir ara dolaşmış gelmiş, mâbed ve millete dayanmıştır. İşte bu esnada İmamın söyledikleri, bir din görevlisinin özeleştirisini olarak karşımıza çıkmaktadır. "Mâbedle millet barışık değil, kardeşim. Suçun ekserisi, insanların en acılı anlarında onları soymaya kalkan cami görevlilerinde. Kırkıydı, ellisiydi, deviriydi, yıl dönümüydü diye, ölü sahiplerini kendilerine abone yapıyorlar. İnsanlar iki halde çok zayıftır: Kederli anlarında ve sevinç durumlarında. Maalesef, nikâh ve doğumda da insanlarımız istismar ediyor. Veren razı, alan razı deyivereceğim ama; olan Allah'ın dinine, hepimizin ışığına oluyor" (Benekçi, Kumsalı Olmayan Ada. 178). İmama göre, cami görevlilerinin bu faydacı tavırları, belki kısa vadede müspet netice doğurmamaktadır, ama uzun vadede imamın ve dolayısıyla bütün bir müessesenin itibarını, güvenini zedelemektedir. Benekçi, romandaki bu eleştiri ve itirafları bir cami imamına söyletmekle, söylenen sözlerin

² Bkz. Kur'an, Hacc Süresi, 74. ayet

tesirini arttırmıştır. Yaşanan bu sorunlar, Bir Şafak Yürüyüşü romanında yine bir cami imamı vasıtasıyla dile getirilmektedir “Bazıları camilerin ilân tahtasına bir âyet ya da hadis mealini doğru dürüst yazamazken, ceplerine para getirecek olan mevlid duyurularını, tebeşiri yan yatırarak, sekiz sütuna manşet atar gibi, tahtaya yazdılar. Eh, bizim insanımız da, iri ve gösterişli olanın büyük ve doğru olduğuna inanmaya pek yatkındır doğrusu. İnsanlar, mademki mevlid hocalarımız tarafından böyle gözlerin içine sokulur gibi ilân ediliyor, öyleyse bunda bir iş var deyip, yılda bir kere mevlid okutmak yahut dinlemekle dünya ve âhretlerini mâmur etmenin kestirme yoluna saptılar”(Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 219). Bu kısımlarda dine ait özün ve ibadetlerin, en tepedeki cami görevlisinden başlayıp, en alttaki cami cemaatine kadar nasıl yozlaştırıldığından; cahil halkın gerçekleri öğrenme ve uygulama bakımından imamına ne kadar inandığından ve bu durumda imamların ne kadar mesuliyet altında olduklarından bahsedilmektedir. Özeleştirileriyle dikkatleri çeken imamın heyecanı, sözlerinin ilerleyen bölümlerinde iyice artmış ve imam, sözlerini şu bedduayla tamamlamıştır:”Bana kalırsa, herkesten ve her şeyden önce, bid’atleri farz tahtına oturtan bu aşağılık adamlara yuh olsun” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 219).

Din adamların mevlid okuma geleneği, bir başka romanda “Cami görevlisine yeterli gelir sağlanmamakta, âdeta mevlitçiliğe zorlanmaktadır. Beni yanlış anlamayın lütfen; bir pamuk işçisinin aylığı benim maaşımı üçe katlıyor, Ayağı yere basmayanlar varsın söylesin, dursun. Maddesiz mânâ olmaz, olmuyor da. Olur diyen varsa ya geri zekâlıdır, yahut dünyadan habersizdir.” (Benekçi, Kumsal Olmayan Ada:178) cümleleriyle dile getirilmiştir. Bu kısımlarda, din görevlilerinin yaşadıkları ekonomik sıkıntılar nedeniyle, yeni gelir kaynakları oluşturmaya yönelik davranışlar sergiledikleri vurgulanmıştır. Bir Şafak Yürüyüşü romanındaki cami imamı bir başka yerde şöyle demektedir: “Şer güçler, kendi kabullerini bu necip millete bir yere kadar benimsetebildilerse, ki bunu başarmışlardır, herhalde bunda din adamlarının itibar kaybının rolü büyüktür. Şer güçler, âlimler ile cemaat arasındaki gönül köprüsünü uçurarak, bu milleti can evinden yaraladılar. Âlime olan güven sarsılınca, ağzında sigara ile mahallenin imamından selâm bekleyen cemaat tipi çıktı ortaya” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 219). Buralarda yapılan yanlışlıklardan sonra ortaya çıkan trajedik ve tehlikeli manzaranın tasviri yapılmıştır. İmam ile halk arasında saygı ve sevgiye dayanmayan bir münasebet olmayınca, bütün toplumun din müessesesi yıpranmış, itibar kaybetmiştir.

Romanlarda, din adamlarının halka yönelik eleştirilerine de yer verilmiştir. Harmandalı Köyü'nün imamı, bir cemaatin "Hocam be, Karadeniz'in suyu ile aptes alınır mı?" sorusuna karşılık, roman kahramanı Salih Bağcı'ya hitaben "Bu adamların soruları çileden çıkarır insanı. Nerede ununu ele-yip, eleğini asan varsa, sadece onlar geliyor camiye, İlk günler çiftliklere kadar uzandım, bir şeyler anlatmaya çalıştım. İyi davranıyorlar, hürmet ve ikramda kusur etmiyorlar; ama gene de bildiklerini okuyorlar. Allah, dinini ve az çok bir şeyler bilen kullarını, cahillerden korusun" (Benekçi, Kumsal Olmayan Ada: 179) demiştir. İmam, bu bölümde, oldukça geniş bir şekilde üzerinde durulması, düşünülmesi gereken konulara temas etmiştir. İmama göre, din sadece yaşlanınca değil, herkese ve her zaman lazım olan bir müessesedir. Bununla birlikte cemaatin, bilmediği halde bilenlere itibar göstermemesi veya söylenenleri uygulamaması eleştirilmiştir. Güvercin Geçidi romanında din adamları sorgulamasından ziyade, din adamlarının muhatap olduğu kitlenin tenkidi yapılmıştır. Daha önceki romanlarında açıkça Diyanet suçlanırken burada insanların bilgisizliği, kabalığı ön plana çıkartılarak ihmellik üzerinde durulmaktadır. (Ömeroğlu, 1991: 8)

Şimdi Ağlamak Vakti romanında köy imamı Osman Bey, aydın bir imam kimliği ile karşımıza çıkmaktadır. Romanda, kimi çevrelerin kendilerine cahil ve yobaz olarak baktıkları ve hatta rejim düşmanlığıyla suçladıkları din görevlilerine temsil edilen yapılan Osman Hoca tiplemesi, yapılan karalamalara ve buna benzer bütün önyargılara bir cevap niteliğindedir. Romanda Osman Bey'i, köye yeni gelen öğretmen Meral ve Akgül hanımlarla diyalog ve işbirliği halinde iken görmekteyiz. Bu aslında, bir nevi Türk aydını ile din adamları nezninde din müessesesinin barışması anlamındadır. Bu işbirliği, roman kahramanı Orhan Ardıçlı'yı da mutlu etmiş ve Orhan, içindeki coşkuyu şöyle dile getirmiştir "Buna sevindim işte. İmamı ile öğretmenin anlaştığı, kaynaştığı bir ülkenin geleceğine ümitle bakılabilir" (Benekçi, Şimdi Ağlamak Vakti: 82).

Romanlarda son yılların adeta bir moda haline gelen "din reformu" meselesine de değinilmiştir. Yazara göre dinde reform taleplerinin bir kısmı dışarıdan, bir kısmı da içeriden gelmektedir. Şimdi Ağlamak Vakti romanında öğretmen Meral Hanımın "Dinde reform, Batı'da yapıldı. Bizde niye yapılmasın?" şeklindeki sorusuna Orhan Ardıçlı şöyle bir cevap vermiştir: "Batı'da yapılan her şeyi biz de yapmak zorunda değiliz. İncil, derebey şakşakçısı, çıkarıcı papazların keyfine göre değiştirilmiş, aslını yitirmiş bir kitaptır. Kur'an öyle mi? Hangimizde sağlam bir din bilgisi var? Kulaktan dolma, yarım yamalak bilgi ile bir konu hakkında konuşmak bilimsellik ile bağdaşmaz. Okumuşumuzun bütün eksikliği: Okumamak" (Benekçi,

Şimdi Ağlamak Vakti: 82). Orhan'a göre İslamiyet, bozulmamış bir hak dindir. Mensuplarını ilelebet huzura götürecektir bu dinin, Hıristiyanlığın uğradığı reforma benzer bir reforma ihtiyacı yoktur. Yazara göre bir kısım Müslümanlar da, "dine dönüş" adına hem kendilerine hem de başkalarına zarar vermektedir. Bir Şafak Yürüyüşü'nde romanın merkezi kahramanlarından olan Özer ile sohbet eden Hocaefendi, bu konuda şunları söylemiştir. "...ilginç görünmek ve dikkat çekmek için pek mühim fikhî konular hemen her yerde dile getiriliyor. Fakat o ne çığlıktır, yâ Rabbi. Neredeyse kulak zarımızı patlatacaklar. Onca gürültü içinde neye uğradığını şaşırın insanımız baskına uğradığını sanıyor. Doğru dürüst Fatıha'yı okuduğundan şüphe ettiğim adam, bir de duyuyorum ki, mezhep imamlarına, İmam-ı Rabbani'ye, aklına gelen bütün müçtehit âlimlere dil uzatıyor. Neymiş efendim, Müslümanları yüzyıllardır uyutan bu âlimlermiş, filan. Bunlara radikal Müslümanlar deniliyor. İş kökünden ele alan adam demekmiş bu. Fakat heyhat, dinin temellerini kökünden söküp atıyorlar. Neymiş efendim, Kur'an'ı okuyup, herkes ona göre amel etsinmiş... Adamların niyeti üzüm yemek mi, bağcı dövmek mi? Bunu anlamış değilim. Elhak, Müslümanların her coğrafyada silkinip ayağa kalkması, her birinin ayrı ayrı amel defteri alacağına şuuru içinde, yeniden dirilmesi şarttır. Lâkin bu zarurete uzanırken, bizi dinin aslına götüren vesileleri hırpalamanın mânâsı nedir?" (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 220)

Şerif Benekçi'nin romanlarındaki kahramanlar, kadere tam manasıyla iman etmiş kişiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Şimdi Ağlamak Vakti'nde, roman kahramanı Orhan Ardıçlı'yı seven ve onunla evlenmek isteyen öğretmen Asu Kırca, romanın bir yerinde "Herkes kendi yarınlarına yürür." demiştir. Benekçi, kendisiyle yapılan bir röportajda, bu cümleyi şöyle açıklamıştır: "Herkes kendi yarınlarına yürürken, herkes kendi kaderine yürür. Herkesin çizilmiş bir kaderi vardır. Ve bu kader çizgisinde herkes adımını atar. Olacak hadiseler, yazılmış kader levhaları halinde, yeri ve vakti gelince Allah'ın istediği zaman ve mekanda ortaya çıkar." (Gündoğan, 1986). Kader bahsi, Bir Şafak Yürüyüşü romanının değişik bölümlerinde de ele alınmıştır. Halil ile Özer'in karşılaşmaları kadere bağlanmıştır. "Onunla böyle bir akşam üzeri istasyonda karşılaştık. Mahşeri kalabalıkta çarpışmasak belki birbirimizi asla görmeyecektik. Fakat alın yazısı diye bir şey vardı; bir omuz çarpmasıyla da olsa, her şeyin bir başlangıcı olmalıydı" (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 5). Aynı romanın iki yerinde kaderin değiştirilemeyeceği gerçeği, bölüm girişlerinde vurgulanmıştır: "Karalar, denizlerin kuşatması altında. Kıyıda atılan birkaç taşla bu kuşatma yarılabilir mi?" (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 130) ve

“En ileri ve keskin himmetler bile, kaderleri çevreleyen sırları delemez” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 196).

Romanlarda ilim ve cehâlet konularına da değinilmiştir. Şimdi Ağlamak Vakti romanında, köyün görmüş-geçirmiş ihtiyarlarından olan Hasan Çavuş’u, roman kahramanı Orhan’a nasihat ederken görmekteyiz. “İlim, irfan başta gelir, yeğenim. Ha, burada sormak lâzım: İlim nedir? Bilmek, bir yığın şeylere ait mâlumat mıdır? İlim, kişioglunun kendini ve eşyayı bilmesi; irfan ise kendini bulmasıdır... İlimde olgunlaşmaya bak. Fakat bu inişsiz, çıkışsız, çilesiz olmaz. İlimde olgunluk, amelde olgunluğa ermekten efdaldır. Bunun tersi de doğrudur. İlimde kusur, amelde kusurdan tehlikelidir” (Benekçi, Şimdi Ağlamak Vakti: 132, 133). Gene aynı romanda, bir ayetle birlikte cehalet meselesi de ele alınmıştır:

“– Hocam be, Kur’an’ın son sayfasındaki sûrelerin birinde, ‘Bastırınca karanlığın şerrinden, tan yerini ağartan Rabb’e sığınırım de.’ anlamına gelen bir âyeti soracaktım. Ne demek bu karanlık?

– Bildiğimiz karanlık, yâni gece

– Buradaki karanlıkta cehalet kastedilmiş olabilir mi?

– Yorum meselesi; güvenilir tefsirlere bakmak lâzım, olabilir” (Benekçi, Şimdi Ağlamak Vakti: 94). Orhan Ardıçlı ile Osman Hoca arasında geçen bu diyalogda, cehalet konusu ilahî bir bakışla ele alınmıştır. Buna göre, salih kullar, cehaletin taarruzu karşısında, ancak yaratıcıya sığındıkları taktirde korunacaklardır.

Bir Şafak Yürüyüşü’nde roman kahramanlarının ziyaret ettikleri yerde, ilahî bir iklim altında tevbe ettikleri görülmektedir. Bir bakıma, onlara göre birikmiş günahlardan kurtulmanın ve de, yeni bir aşk ve heyecanla hayata başlamanın yolu tevbe etmekten geçmektedir. Yazar, onların bu eylemlerini hangi ruh ve düşünce haliyle gerçekleştirdiklerini anlatırken, Kur’an’daki bir takım ayetlerden yararlanmıştı: “Ey insanlar. Yürekten tevbe ederek Allah’a dönün.” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 292) ve “Kim tevbe etmezse, işte onlar, zalimlerin tâ kendileridir.” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 293).

Romanlarda dua bahsi önemli bir yer tutar. Bir Şafak Yürüyüşü’nde Emin Ağa, Selim’in doğumunun yedinci günü, çocuğu kucığına alıp, sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okumuş, heyecanlı ama titrek bir sesle şu duayı mırıldanmıştır: “Selim diye ünlen yavrum. Adını ben verdim, rızkını sen ver, bol ver Allah’ım. Şu âhir zamanda gurbetlerde süründürme; buraya yerleşip, yöresinde eğleşsin. Yoksulluk yarlarından ayağı kayarak isyan deresine yuvarlanmasın. Boğaz derdine düşüp gönlünü buruşturma-

sın, kulluğunu unutmasın. Benim güzel Allah'ım, emanetini temiz olarak gönderdin, temiz olarak geri al.” (Benekçi, Kırlangıçlar Erken Göçtü: 8). Emin Ağa'ya göre, yoksullaşmak ve bunun sonucu boğaz derdine düşmek, âhir zaman kulu için en büyük tehlikedir. Zira, böyle bir durumda kul, iyice daraldığı zamanlarda isyan edebilecektir. Bunun içindir ki, Anadolu'da bugün bile pek çok yerde “geçim kaygısıyla imtihan edilmek”ten korkulduğu için, dua metinleri bu temalardan oluşmaktadır. Şimdi Ağlamak Vakti'nde, Hasan Çavuş, dinî konulardaki bir yığın sözlerden sonra dua bahsine de geçmiştir. “Hele dua. Onu temelli unuttuk. Herkes ganî kesildi, kimsenin bir ihtiyacı yok sanki” (Benekçi, Şimdi Ağlamak Vakti: 132) sözlerindeki şikâyetlenmeler, Müslümanların duaya yönelmemelerinden duyulan rahatsızlıkların neticesidir. Oysa, insanoğlunun başına gelen/gelecek her şey yüce yaratıcıdandır. Bu sebeplerle, Hasan Çavuş'a göre, inananlar için sığılacak son liman duadır.

İsraf, yazarın üzerinde durduğu problemlerden biridir. Roman kahramanları toplu halde oturup sohbet ederlerken, konu israfı gelmiş ve Mehmet, “Dört porsiyon yemek yiyip, sindirmek için üzerine soda içen beyler, zıkkımın kökünü içsinler. İki porsiyon yeseler, rahat bir mideyle sofradan kalkacaklar. Dillerinden hiç düşürmedikleri sünnete uygun olanı da budur. Fazladan yedikleri iki porsiyonu ve bu fazlalığı sindirmek için içtikleri sodaya verecekleri parayla, bir yoksulun karnı doyar... Böyle davranmakla, sünnet şöyle dursun, farzı ortadan kaldırıyorlar... Allah, kuluna, ‘Yiyiniz, içiniz; ama israf etmeyiniz’ diyor. ‘İsraf ederseniz sizi sevmem’ diyor.” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 197, 198) Yazar, burada kahramanı Mehmet aracılığıyla bireyselleşen ve her haliyle toplumu unutan Müslümanları değerlendirmekte, kendi kazancını kendi tüketerek israfı yönelen Müslümanları eleştirmektedir. Mehmet'i rahatsız eden bir diğer konu da israfı yönelmiş toplumun, zamanla içinde bulunduğu durumun vahametini kabullenip, onu tabii bir hadise gibi algılayıp, farzı tehdit etmesidir.

Tasavvuf

İnsanla yaşıt olan düşüncelerden biri de mistik düşüncedir. (Kara, 1998: 11) Latince bir kelime olan Mistisizmin anlamı gizli olmak, dudakları ve gözleri kapamak, konuşmamaktır. Mistisizmin temelinde ilahî bilgiler ve gizli tutulması gereken sırlar vardır. Belirli oranda gizliliği öngören bu düşüncenin temelinde maddeye karşı bir tavır yatmaktadır. Bununla birlikte, mistisizm belli bir terbiyeyi gerektirir, bu terbiyede ise çeşitli merhaleler vardır.

Felsefenin ilgi alanı içinde yer alan ana konulardan birisi olan varlık

problemi, mistisizmi de yakından ilgilendiren konulardandır. Düşünürler, tüm varlıkların asıl kaynağının tek olduğunu ve yaratılan varlıkların tekrar asıl kaynağına döneceğini savunmuşlardır. Daha sonraları bu düşünceler, İslâm dini içinde yoğrularak İslâm mistisizmini/tasavvufu doğurmuş ve şekillendirmiştir. Bu aşamada, karşımıza çıkan tasavvuf kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. Tasavvuf, ihtirası bırakıp Hakk'ın verdiği şükretmek, şikâyeti bırakıp sıkıntıya alışmak, kibri bırakıp tevâzuyu huy edinmek, tembelliği bırakıp çalışmaya devam etmek, hayalleri bırakıp tatbikata bakmak, uykuyu ve gafleti bırakıp ibadete devam etmektir. (İz, 1997: 30) İbadette ısrar etmek, Allah'a yönelmek, dünya hayatının süsüne kanmamak, insanların itibar ettiği zevk, mal ve şöhrete sırt çevirmek, ibadet etmek için halktan ayrılıp, halvete çekilmektir. (İbn-İ Haldun: 540,541) Baştan başa edeptir, kötü huyları terk edip, güzel huylar edinmektir; nefse karşı girilen ve barışı olmayan bir savaştır. (Uludağ, 1995: 512). Dini sadece kaideler üzerine almayı, onun derûnî manasına nüfuz etmeye çalışmak ve dolayısıyla manevî hayatı maddî hayata üstün kılmak, Allah'la kul arasındaki münasebeti iyice derûnîleştirmektir. (Güngör, 1982: 65). Tasavvuf, Hakk'ın rızasını kazanmak ve ebedî saadete ulaşmak için nefsi terbiye etme, ahlâkı güzelleştirme, içi ve dışı tenvir etme, sûret ve sûreti tezkiye etmeden bahseden bir ilimdir. (Türer, 1995: 26). Tasavvufun gayesi, bizi, Yaraticımız, esasımız, bütünümlerle daha bu dünyada temasa getirmektir. (Öztürk, 1995: 32)

İslam tarihinde mistisizm ile tasavvufun ne derecede birbirine benzeyip benzemediği öteden beri tartışılmıştır. Erol Güngör'e göre "Tasavvuf İslâm mistisizminin adı" (Güngör, 1982: 17) iken, Yaşar Nuri Öztürk'e göre tasavvuf, öncelikle dinsel bir mistisizm, sonra da bir aksiyon mistisizmidir. Pek çok İslâm alimine göre de, mistik hareketler insanın ruh dünyasında bir takım hüner ve maharet kazanmaya yönelik iken; İslâm tasavvufu, insanı gerçek bir kul ve tam anlamıyla bir insan yapmaya müteveccihdir. Onlara göre, mistisizm pasif ve methodsuzdur, insanın nereden başlayıp nereye gideceği pek bilinmez; oysa tasavvufta insanın bir başlayış ve kematet noktası vardır. Yine mistisizmde mürşidler silsilesi bulunmamaktadır; bu nedenle de onun telkin edeceği bir zikir yoktur. Mistik sistemlerde bir hiyerarşi de bulunmamaktadır. Buna karşılık tasavvufta piramide benzer bir yapı vardır ve bu yapı içinde herkesin yeri bellidir.

Mutasavvıflar tüm düşüncelerini, vahdet-i vücud nazariyesi içerisinde açıklamaya çalışmışlardır. Vahdet-i vücud nazariyesine göre Tanrı ezeli ve ebedîdir. Yatılan tüm varlıklar onun bir tecellisidir ve bu varlıklar yine Tanrı'ya döneceklerdir. Tanrı kendi güzelliğini görmek için varlıkları, bu

varlıkların içinde en güzeli ve mükemmeli olan insanı yaratmıştır. İnsan nasıl kendini görmek için aynaya bakarsa, Cenab-ı Hak da kendi güzelliğini temaşa etmek için, ayna hükmünde olan kainatı ve insanı vücuda getirmiştir. (Levend, 1980: 15). İnsan, Tanrı'nın bir aynası olduğu için, varlıkların en üstünü ve şerefliisi olarak değer kazanmıştır. Tasavvufa göre, asıl vücut sahibi olan Tanrı'ya kavuşmak için tüm dünya nimetlerini terk etmek gerekir. Bunun için de insan içindeki bütün kötü tutkuları, istekleri törpülemelidir. Nitekim, mutasavvıflar Tanrı'ya kavuşmanın dünyayı terk ile mümkün olacağını vurgulayarak, dünyanın kıymetsizliğine ve geçiciliğine dikkat çekerler. Mutasavvıflara göre, Tanrı'ya ulaşmanın en emin ve kısa yolu, aşk yoludur. Onlara göre yaratılan bütün varlıklar Tanrı'ya kavuşmak için birer araçtır. Sevginin son sınırı olan aşk, insanı yaratanına götüren en etkili silahtır. Aşkın en yüksek mertebesine gelen kul, bir zaman sonra mecnuna döner ve artık şeyyad olur, bu ise, kemâlatın en ileri derecesidir. Bir Şafak Yürüyüşü romanındaki din görevlisinin, Mehmet'e aktardığı “Kişiye deli denmedikçe imanı kemâle ermez” hadisi, bunun en keskin delilidir. İskender Pala, bu konuda, “Tasavvufun özünü ‘Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim ve yarattım.’ Kudsî hadisi oluşturur. Bu hadisin içeriğinde aşk vardır.” demektedir. (Pala, 1995: 53).

Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü romanında birçok düşünceyle birlikte, tasavvuf konusuna da geniş biçimde yer vermiştir. Romanın merkezi kahramanlarından olan Mehmet, İmam-Hatip ve Yüksek İslam Enstitüsü mezunudur. Romanda Müslüman şahsiyetiyle öne çıkan Mehmet'e romanın diğer merkezi kahramanları Halil ve Özer'in “Molla” diye hitap etmeleri de bundandır. Bu üç arkadaşın içinde tasavvufi meselelere en yakın olanı da tabii olarak Mehmet'tir. Sevgiden hareketle ulaşılacak olan tasavvuf, Mehmet'in nazarında dinî bir zenginlikten öteye geçmemektedir. Romanın sonunda, bir çeşniden ziyade, tasavvufun bir ideal olduğunu Mehmet de farkedecektir. (Yeşil, 1988). Tasavvufî düşünceler, romanın değişik bölümlerinde kısa aralıklarla tekrarlanmıştır. Yazar bu düşünceleri bazen derli toplu, bazen de parça parça vermiştir.

İslâm mistisizminde müşrid ve mürid ilişkisi son derece önem taşımaktadır. İrade sahibi, rehber, kılavuz, yol gösteren anlamlarına gelen müşrid, tasavvuf örgüsü içinde en üst makamda bulunan kişidir. Mürid ise, irade ve taleb eden, arzu eden kişidir. Romanda Hasan Bey, Özer ve Halil'e müşridlerin tasavvuf yolu içerisindeki fonksiyonunu şöyle anlatmaktadır: “Şu bulutlar... Diriltlen yağmurlar da, çürüten yağmurlar da onlardan iner. Nisan yağmurları bitkileri yeşertir. Allah dostları da, dağınık kalpleri topluyor. Dökülen otomobille yollar açılmayacağı gibi, dökülmüş, dar-

madağın olmuş bir kalple yol almak, olgun insan olmak mümkün değil” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 282). Yine Hasan Bey’e göre, “bütün zamanlar ve bu zamanlarda yaşayan insanlar Allah’ındır. Yüce Allah, her zaman ve mekana elçiler göndermiştir. Hâtem-ün Nebî ile peygamberlik devri kapanınca, insanlar nübüvvet mesajını yozlaştırmaları diye, yüce Allah, seçkin insanlar göndermektedir. Her bilge kişi kendi çapında bir işlev sürdürürken, ilimde râsih olmuş, derinlik kazanmış gerçek evliyalar da birer peygamber vekili olarak vazife görmüş ve görmektedirler. Bir Yunus Emre, bir Mevlâna, daha geçmişte bir İmam-ı Rabbanî, Abdulkadir Geylânî gibi zatlar, böyleydi” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 285). Hasan Bey’e göre, Yaşadıkları devirlerin kutbu olan bu zatlardan sonra da gelenler olmuş, bunların her biri göçüp giderken, öncesiz tasarruf, onların yerini dolduracak olan yenilere görev vermiştir. O halde, Allah bu zamana da bir kutb, bir yol gösteren göndermiştir. Üçler, yediler, kırklar bunlardandır. Sözü edilen kâmil insanlar, sohbetleriyle çevresindeki insanlara önderlik etmektedirler.

Benekçi’nin tasavvuf anlayışında ehl-i beyt sevgisinin ayrı bir yeri vardır. Aynı romanda âlim duruşuyla ön plana çıkan Hasan Bey, kendisini merak içinde dinleyen Özer’e şunları söylemektedir: “Ehl-i beyt, Peygamber Efendimizin aile efradı ve temiz soyu demektir. Efendimizin pâk neslinden gelen mübarek zatlar, kendini bilen her toplum ve irade de sevilmiş, sayılmış ve üstün ilgi görmüşlerdir. Eskiden İslâm dünyasında nur neslinin sicilleri tutulurdu. Bu iş ihmal edilince, sahtekârları çoğalmış olmasına rağmen, Efendimizin soyundan gelenlere yeryüzünün hemen her yerinde rastlamak mümkündür.” (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 279). Hasan Bey’in verdiği bu kitabî bilgilerle romanın son kısımlarında sıkça karşılaşmaktadır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Mehmet’i gökyüzünü seyrederken tefekküre dalmış bir vaziyette görmekteyiz. Beyaz bulut kümelerinin güneğe doğru akmasıyla sürekli olarak değişen gökyüzü manzarası, Mehmet’e “Ehl-i beytim ümmetime emniyet dayanağıdır; onlar ortadan kalkınca, ümmetime kaza ulaşır” hadisini hatırlatmıştır. (Benekçi, Bir Şafak Yürüyüşü: 286).

Tasavvufa göre nefis, kulun aşağı duyguları, kötü huyları ve çirkin vasıflarıdır. (Uludağ, 1995: 405). Nefis kişinin en büyük düşmanı olduğundan; tasavvufa göre onu kırmak, ona itaat etmemek gerekir. Güvercin Geçidi’nde roman kahramanı Mimar Reşit ölüm çok yakından hissettiği, ölümle burun buruna geldiği dakikalarda nefsiyle hesaplaşmakta (Çokum, 1991) ve şöyle demektedir: “Ey benim mamut gövdeli, gergedan suratlı, timsah dişli nefsim. Ey sivri kaya parçalarıyla başı ezilesi nefsim. Artık

sesini kes ve dinle. Yarım asırlık bir ömrü seni dinlemekle geçirdim. Hatırı sayılır bir saltanat sürdün. Hiç değilse şu son dakikalarımı bana ver de ödeşelim seninle...” (Benekçi, Güvercin Geçidi: 223). Mimar Reşit’in bu meydan okumalarından sonra, nefsiyle girişeceği mücadelede Rabb’ine sığındığını, O’ndan yardım dilediğini görmekteyiz: “Ve mimar, sevilmiş ve seçilmişlerin bile temize çıkaramayacakları/çıkaramadıkları nefisten; dilediğini kahreden, dilediğine hayat veren

Rabb’ine sığındı:

– Güzeller güzeli Yusuf’un; Züleyha’dan değil de, nefsinden sana sığınmıştı, Rabb’im. Ben kulun da, şu dağın altında öyle yapıyorum. Buharalı Bahaeddin Efendimiz hürmetine, şu nefsimi devre dışı bırakmadan, onu yuyup yıkamadan beni yanına çekme. Yaradanım!” (Benekçi, Güvercin Geçidi: 223).

Benekçi, toplumun içinde bulunduğu bunalımı, bu bunalım içinde kendi iç dünyalarına yönelmelerini ve huzuru ancak tasavvufta bulacaklarını inanmaları gerektiğini, mistik bir yaklaşımla ele almayı uygun bulmuştur. Bununla birlikte, Benekçi’ye göre, tasavvuf, toplumun yaşadığı bunalımlardan bir çıkış yolu değil, daha çok dinî daha anlamlı, sevimli ve nitelikli yaşamının bir zorunluluğudur.

KAYNAKÇA

A. Yazarın Çalışmamıza Konu Olan Romanları

Benekçi Şerif, **Bir Şafak Yürüyüşü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1995, 2. Baskı.

Benekçi Şerif, **Güvercin Geçidi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1995, 2. Baskı.

Benekçi Şerif, **Kırlangıçlar Erken Göçtü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996, 3. Baskı.

Benekçi Şerif, **Kumsal Olmayan Ada**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991, 2. Baskı.

Benekçi Şerif, **Şimdi Ağlamak Vakti**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1995, 5. Baskı.

B. Diğer Kaynaklar

Aksiyon Dergisi, (1996), **Kaydırak Taşlarının Romanı**, S:72, 20-26 Nisan, s. 50.

Çokum Sevinç, **Nefs ve Biz İnsanlar**, Türkiye Gazetesi, 21 Kasım 1991.

Genç Nurullah, (1994), **Şerif Benekçi**, Kitap Dergisi, s. 14.

GÜNGÖR Erol, (1982), **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, s: 65.

Gündoğan Hikmet, (1986), **Romancı Şerif Benekçi ile Roman ve Romanımız**, Aylık Dergi, s: 87

İBN HALDUN, **Mukaddime**, Tasavvuf İlmi Mad. (Çev. Zakir Kadirî Ugan), C. II, MEB. Yayınları, İstanbul, 1991, s. 540, 541

İZ Mahir, (1997), **Tasavvuf**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 30

Kaplan Mehmet, (1982), **Kültür ve Dil**, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 15.

Kara Mustafa, (1998), **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 11.

Karabıyık Barbarosoğlu Fatma, (1992), **Güvercin Geçidi**, Türk Edebiyatı, S.222, s. 64.

LEVEND Agah Sırrı,(1980), **Divan Edebiyatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, s. 15.

Ömeroğlu Serdar, (1992), **Bir Facianın Romanı**, Türk Edebiyatı, S.222, s. 8.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, (1995), **Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, s. 32.

PALA İskender, (1995), **Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 53.

TÜRER Osman, (1995), **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Seha Yayınları, İstanbul, s. 26.

ULUDAĞ Süleyman, (1995), **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul, s. 512.

YEŞİL Kamil, (1988), **Bir Şafak Yürüyüşü**, Vahdet Dergisi, S: 37.

Yılmaz Rasih, (1997), **Mihraptaki Romancı**, Zaman Gazetesi.